

ПОЗИЦІЯ УВКБ ООН СТОСОВНО ДОБРОВІЛЬНОГО ПОВЕРНЕННЯ В УКРАЇНУ

Червень 2023 року

Вступ

1. З моменту ескалації міжнародного збройного конфлікту в лютому 2022 року мільйони були переміщені як за межі України, так і в її межах. Встановлено, що в ситуаціях наявності збройного конфлікту кількість подання заяв про отримання статусу біженця може збільшуватися; відповідно, УВКБ ООН вважає, що переважна більшість осіб, переміщених з України, ймовірно, потребуватимуть міжнародного захисту.¹ Запровадження тимчасового захисту в Європейському Союзі та подібних правових механізмів в інших країнах дозволило мільйонам біженців з України отримати доступ до соціально-правового захисту та реалізації прав у приймаючих країнах у рекордно короткий термін.
2. Загальна оцінка УВКБ ООН ситуації в Україні свідчить про те, що країна знаходиться в стані війни, панує стан невизначеності, небезпеки та високий рівень постійних гуманітарних потреб серед мільйонів внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та людей, які проживають у районах, які безпосередньо постраждали від війни. За оцінками, що містяться в [Плані гуманітарного реагування на 2023 рік](#), майже 17,6 мільйонів людей, особливо в східних областях країни, потребують гуманітарної допомоги.
3. Переважна більшість українців, що виїхали, мають бажання повернутися додому. Останнє дослідження намірів, проведене УВКБ ООН, підкреслює, що 76% біженців з України хочуть колись повернутися додому; однак лише 14% з них планують зробити це найближчими місяцями. На проблеми з безпекою та соціально-правовим захистом у місцях походження, як основні перешкоди для повернення на даний момент, вказали 90% респондентів опитування УВКБ ООН. 90% респондентів, і всі вони значною мірою постраждали від війни, також зазначили, що ключові проблеми включають доступ до базових послуг, зокрема електро- та водопостачання, системи охорони здоров'я, можливостей працевлаштування та житла достатньої якості.²
4. У березні 2022 року УВКБ ООН оприлюднило [Позицію стосовно повернення в Україну](#), закликавши держави примусово не повертати громадян України та осіб, які постійно проживали в Україні, включно з тими, яким було відмовлено у наданні захисту. З огляду на поточний міжнародний збройний конфлікт у країні, УВКБ ООН повторює, що ця Позиція залишається чинною. УВКБ ООН продовжує закликати всіх учасників реагувати на потреби переміщених осіб і забезпечувати їхню безпеку та захист, поки вони не зможуть повернутися додому добровільно, безпечно та з дотриманням гідних умов, або поки не будуть знайдені інші довгострокові рішення.
5. УВКБ ООН розглядає добровільне повернення біженців і їхнє примусове повернення як процеси принципово різного характеру, які передбачають різну відповідальність різних

¹ УВКБ ООН, [Рекомендації щодо міжнародного захисту № 12: Заяви про надання статусу біженця, пов'язані із ситуаціями збройного конфлікту та насильства згідно зі статтею 1A\(2\) Конвенції 1951 року та/або Протоколу 1967 року щодо статусу біженців та регіональних визначень біженців](#) (грудень 2016).

² Доповідь «Життя на паузі: Наміри та перспективи біженців з України №4 (готується до друку).

учасників. У цій позиції нагадується про характер добровільного повернення як фундаментального права та сформульовані його наслідки в конкретному контексті повернення в Україну з урахуванням необхідних гарантій. У цій позиції не містяться погляди УВКБ ООН щодо повернення дітей, позбавлених батьківського піклування, щодо яких викладено окрему позицію.

Добровільне повернення як основоположне право людини

6. Багато біженців здійснювали короткострокові візити в Україну після прибуття до приймаючої країни, насамперед для того, щоб відвідати членів родини, отримати документи, перевірити майно та побачити загальну ситуацію.³ Систематичний моніторинг УВКБ ООН у пунктах перетину кордону та інші джерела даних вказують на збільшення мобільності біженців, яка приймає форму постійних транскордонних переміщень та включає тимчасове перебування, більш тривалі візити до України, а також повернення на довший період.
7. Як і в інших ситуаціях із біженцями, можливість повернутися додому на короткий період, у тому числі для підтримки зв'язків із сім'єю та громадою та перевірити ситуацію, що склалася, може допомогти сформувати основу для повернень на довший період у майбутньому, коли дозволять умови. З огляду на війну, що триває, та загальну нестабільність поточної ситуації, УВКБ ООН не вважає, що поїздки в Україну спотворюють загальну оцінку того, що переважна більшість осіб, переміщених з України, ймовірно, потребуватимуть міжнародного захисту.
8. У деяких регіонах України ведуться роботи з раннього відновлення. Неможливо переоцінити важливість створення умов для тривалого та сталого повернення. Це вимагатиме роботи в тісному партнерстві з українською владою, зосереджуючись на розмінуванні, ремонті будинків, відбудові пошкодженої та зруйнованої соціальної та цивільної інфраструктури та якнайшвидшому інвестуванні в місцеву економіку та робочі місця за підтримки міжнародного співтовариства. У [другій Оновленій оцінці потреб України на відновлення та відбудову](#), що є спільною ініціативою Уряду України, Світового банку, Європейського Союзу та Організації Об'єднаних Націй, прямі збитки оцінювалися у приблизно 135 мільярдів доларів США, а витрати на реконструкцію та відновлення – у 411 мільярдів доларів США станом на лютий 2023 року.
9. Повернення до рідної країни є одним з основних прав людини. Хоча УВКБ ООН наразі не закликає до повернення в Україну через триваючий міжнародний збройний конфлікт, але це не є перешкодою для деяких біженців приймати особисті рішення щодо повернення. Багаторічний підхід УВКБ ООН полягає в тому, щоби поважати рішення біженців щодо повернення за умови, що вони повністю добровільні та базуються на повноті доступної інформації. Рішення щодо повернення або подовження перебування в приймаючій країні є складними та враховують індивідуальний досвід вимушеного переміщення: довготривалість розлуки із сім'єю, травми, гендерне насильство (зокрема сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом), економічний добробут, розділення із родиною, безпекові ризики – все це є чинниками, які впливають на прийняття рішень у кожній окремій ситуації.
10. Оскільки обговорення щодо повернення в Україну набирають обертів на міжнародному рівні, важливо забезпечити, щоб ці обговорення були зосереджені на перспективах,

³39% респондентів в останньому дослідженні намірів УВКБ ООН повідомили, що один представник їх домогосподарства здійснив принаймні один короткостроковий візит до місця їхнього походження після переміщення (УВКБ ООН, Життя на паузі: Наміри та перспективи біженців з України №4 (готується до друку)).

намірах і потребах біженців (переважна більшість яких становлять жінки та діти) та базувалися на принципах міжнародного права. Будь-які рішення щодо повернення мають бути обґрунтованими та цілком добровільними і прийматися без спонукань до передчасного повернення, зокрема обмежень можливості біженців отримати доступ до правового статусу, документів, національних систем соціального захисту та інших прав і допомоги в приймаючих країнах.

11. Визнаючи, що біженці краще оцінюють ризики та приймають рішення з питань, які їх безпосередньо стосуються, зокрема щодо повернення, УВКБ ООН готове на індивідуальній основі сприяти поверненню осіб, які можуть потребувати допомоги в цьому процесі через їхню вразливість. Таке повернення повинно бути повністю поінформованим, добровільним і безпечним, та забезпечувати гідні умови

Гарантії та ключові міркування щодо добровільного повернення в Україну

12. Багато біженців продовжують серйозно турбуватися про свою безпеку в Україні, свою здатність повернутися до своїх домівок і можливість стабільно реінтегруватися. Отже, забезпечення їхнього постійного доступу до міжнародного захисту є вкрай важливим. Хоча умови в Україні перешкоджають масовому безпечному поверненню з дотриманням гідних умов, УВКБ ООН вважає, що тимчасовий захист залишається важливим інструментом міжнародного захисту для переміщених осіб за межі країни.
13. Враховуючи постійну потребу в міжнародному захисті серед біженців з України, УВКБ ООН наголошує на важливості забезпечення того, щоб біженці, включно з особами без громадянства, були повною мірою включені в національні системи захисту та мали повний доступ до реалізації прав у приймаючих країнах. Повна соціально-економічна інтеграція біженців дає їм змогу робити внесок у громади, що їх приймають, і далі розвивати свій людський капітал під час перебування, що зрештою сприятиме відбудові та відновленню України після повернення. Не менш важливим, з урахуванням великої кількості дітей, розлучених із сім'єю, та дітей, які раніше перебували в спеціальних дитячих закладах в Україні, є інтеграція дітей у шкільну систему та національні системи захисту дітей у країнах, що приймають біженців, з метою забезпечення їхнього постійного захисту та догляду до моменту, доки не знайдено інше довгострокове рішення. УВКБ ООН наголошує, що будь-яке повернення дітей в Україну має базуватися на принципі забезпечення найкращих інтересів дитини.
14. Оскільки зараз тривають обговорення майбутнього механізму тимчасового захисту в приймаючих державах Європи і можливого переходу до альтернативних домовленостей про перебування, регіональні установи та приймаючі держави мають можливість створити гнучкі політики, які поважають добре поінформовані та добровільні рішення про повернення та пропонує гарантії того, що міжнародний захист можна буде повторно отримати, якщо ситуація з безпекою погіршиться або якщо повернення виявиться неприйнятним у мінливому контексті, який характеризується суттєвими факторами невідомості та ризиками.
15. У той момент, коли термін дії тимчасового захисту та інших подібних правових механізмів добігає кінця, можуть існувати групи людей та окремі особи, які не зможуть повернутися в Україну та залишаться в приймаючих країнах і потребуватимуть міжнародного захисту. Особливо це може стосуватися осіб, у яких немає документів, що посвідчують особу, або підтвердження громадянства, наприклад осіб без громадянства та осіб з невизначеним громадянством. Особам, переміщеним з України, слід дозволити подавати заяву про

отримання притулку в будь-який час відповідно до їхніх прав згідно із законодавством ЄС і міжнародним правом.

16. УВКБ ООН закликає приймаючі держави зберігати гнучкий підхід до короткотермінових візитів в Україну, що може сприяти прийняттю повністю обґрунтованих рішень щодо довгострокового повернення. Варіанти можуть включати тимчасове призупинення правового статусу та надання доступу до безкоштовного громадського транспорту по обидві сторони кордону для полегшення повернення та тривалих візитів за принципом «поїхати і подивитися».
17. УВКБ ООН рекомендує, щоб візит в Україну тривалістю менше трьох місяців не впливав на правовий статус особи та пов'язані з ним права в країні перебування. УВКБ ООН додатково рекомендує, щоб у разі більш тривалих поїздок в Україну приймаючі країни призупиняли тимчасовий захист та інший правовий статус, а не позбавляли правового статусу чи скасовували реєстрацію осіб, щоб уникнути адміністративного тягаря та сприяти поновленню доступу до захисту за потреби.
18. Для стабілізації положення біженців з України в рамках діяльності щодо включення їх до національних систем приймаючих країни та уникнення розбіжностей у доступі до прав і захисту, УВКБ ООН продовжує закликати до використання інклюзивного підходу та узгодженості між державами-членами ЄС щодо тлумачення та застосування Директиви про тимчасовий захист, в тому числі щодо осіб без громадянства та осіб із невизначеним громадянством. Крім того, УВКБ ООН наполегливо рекомендує забезпечувати скоординоване та узгоджене реагування між приймаючими державами на момент, коли застосування тимчасового захисту закінчується, відповідно до міжнародних принципів співробітництва та розподілу відповідальності.
19. УВКБ ООН разом із партнерами продовжить моніторинг самоорганізованих повернень біженців в Україну, щоб краще визначати рушії та сприятливі фактори, які впливають на рішення про повернення в мінливі умови.
20. Біженцям слід надати доступ до об'єктивної та актуальної інформації про потенційний вплив повернення на їхній правовий статус та доступ до прав і допомоги в приймаючих країнах, їхній потенційний доступ до допомоги в районах, куди вони планують повернутися, консультування осіб, які повертаються, та підтвердження добровільного характеру повернення.
21. УВКБ ООН помічає постійні зусилля деяких держав та інших сторін у сприянні поверненню тих, хто висловив бажання повернутися в Україну. У поточному контексті УВКБ ООН наполегливо рекомендує, щоб там, де надається матеріальна допомога, вона була доступна в місцях повернення в Україні, а не в пункті виїзду. Ініціативи щодо підтримки біженців, які повертаються в Україну, мають ґрунтуватися на потребах, бути повністю узгодженими та інтегрованими у діяльність, спрямовану на надання допомоги та захисту для більш широких верств населення, які потребують гуманітарної допомоги, включаючи як ВПО всередині країни так і тих, хто повернувся, приймаючі та постраждалі від війни громади. Усі сторони заохочуються підтримувати територіально-орієнтовані підходи до раннього відновлення та довгострокових рішень в районах повернення відповідно до Рамкової програми ООН в сфері довготривалих рішень та урядового Національного плану відновлення. Індивідуальні права, такі як доступ до отримання допомоги для проведення ремонтів або відновлення пошкоджених будинків, повинні ґрунтуватися на встановлених критеріях відповідності в рамках міжвідомчого гуманітарного реагування або відповідно до національних систем допомоги та компенсації.

22. УВКБ ООН вважає неприйнятним заохочувати або стимулювати повернення в Україну в поточних умовах, враховуючи міжнародний збройний конфлікт, що триває, і пов'язані з ним бойові дії. Таким чином, УВКБ ООН застерігає, що програми допомоги та сприяння також повинні ґрунтуватися на ретельному аналізі, щоб не сприяти передчасному поверненню біженців або не сприйматися як такі, що сприяють поверненню біженців, або створювати соціальну напругу через нерівність у рівнях і формах допомоги, що надається людям зі схожими потребами.
23. Передчасні повернення, зумовлені негативними факторами тиску, можуть мати несприятливий вплив на здатність біженців приймати вільні та добровільні рішення та потенційно ускладнити сталість повернень. Тому УВКБ ООН знову звертається до міжнародної спільноти забезпечити біженцям можливість і надалі мати доступ до захисту та реалізації прав у приймаючих країнах, приділяючи особливу увагу вразливим групам. Швидке виявлення біженців з особливими потребами, зокрема жінок, які зазнали гендерного насильства, осіб з інвалідністю, людей похилого віку, які перебувають у групі ризику, людей із серйозними захворюваннями та інших уразливих осіб, зокрема представників меншини та осіб, яким загрожує можливість залишитися без громадянства, та систематичне перенаправлення їх до спеціалізованих служб та надання їм підтримки є ключовими факторами забезпечення їхнього захисту в країнах перебування. Для переважної більшості біженців, які наразі не можуть повернутися додому, їхня повноцінна інтеграція в приймаючих країнах має залишатися пріоритетним завданням для всіх.

УВКБ ООН
Червень 2023